

**Козубовська І. В., Козубовський Р. В.**

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

### **ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ**

Професійна соціальна робота передбачає діяльність соціального працівника з різними категоріями клієнтів, в тому числі з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки. У підготовці майбутніх соціальних працівників до профілактики девіантної поведінки неповнолітніх чільне місце посідають ігрові технології, оскільки вони мають важливе значення як у формуванні вмінь і навичок профілактичної роботи, так і в формуванні самої особистості майбутнього фахівця, його професійної спрямованості. На цьому наголошують відомі вчені, аналізуючи різні аспекти ігрової діяльності, розглядаючи гру як діяльність, в якій відтворюються соціальні відносини між людьми. Гра є соціальною за своєю природою, а її зміст визначається відносинами між людьми в їх професійній діяльності, яка відтворюється в грі.

Не можна не погодитися з думкою А. Вербицького, який вважає, що гра вирішує протиріччя між навчальною і майбутньою професійною діяльністю, забезпечує не тільки теоретичне, але й практичне мислення, формує особистісні властивості і професійні здібності (Вербицький А., 1991).

Ігри поділяються на рольові та ділові, хоч занадто суттєвої різниці між ними немає. Навчальні і розвивальні можливості рольової гри полягають в тому, що вона представляє собою точну модель діяльності соціального працівника в реальній життєвій ситуації. Вона передбачає копіювання дійсності в її найбільш істотних аспектах. Ігрова роль допомагає відтворювати багатогранні людські відносини. Власне рольова гра передбачає наявність конкретних рольових приписів (інструкцій, вказівок, рекомендацій). Їх актуальність полягає в тому, що вони дозволяють умовно відтворювати реальну практичну діяльність, створюють умови реального спілкування, оскільки в рольових іграх завжди представлена ситуація, в якій необхідно використовувати як вербальні, так і невербальні засоби. Дидактичні функції рольової гри проявляються у створенні адекватних умов для формування у студентів професійної компетенції. Її виховні функції полягають в тому, що вона сприяє формуванню позитивних особистісно-професійних властивостей майбутнього фахівця соціальної роботи (комунікативності, відповідальності, ініціативності, умінь працювати в команді тощо) (Пометун О., Пироженко Л., 2004).

Ділові ігри дозволяють акцентувати увагу в навчанні на предметному і соціальному контексті майбутньої професійної діяльності і тим самим змодельовати властиві їй особистісно-професійні відносини. Тематика ділових ігор повинна відображати ключові моменти майбутньої професійної діяльності соціального працівника. Ділові ігри дозволяють формувати у майбутніх фахівців: готовність діяти; передавати і отримувати інформацію; брати на себе комунікативну ініціативу; переводити конфліктну ситуацію у продуктивний діалог; уміння дослухатися до думки

інших; уміння розпізнавати емоційні стани учасників гри і адекватно використати це в процесі ділової взаємодії та ін.

Ділові ігри можуть мати різну цільову спрямованість: навчальні ігри – переслідують мету ефективного засвоєння знань, розвитку професійних умінь і навичок; рефлексивні ігри – спрямовані на психологічний розвиток особистості, уникнення стереотипів, навчання аналізу людських відносин, груповій взаємодії на принципах співробітництва; пошуково-апробаційні ігри – призначені для розвитку творчого потенціалу, організації розумової діяльності, спрямованої на пошук, розробку і випробування в режимі гри нових ідей для вирішення психологічних, соціально-економічних, управлінських проблем; дидактичні ігри – розвивають репродуктивне і творче мислення, адаптивні властивості і здібності; імітаційні ігри – розвивають комунікативні здібності, творче мислення.

Безперечно, такий поділ є умовним, оскільки в діловій грі часто поєднуються елементи різних видів ігор.

Наведемо приклад гри, яка використовувалась нами в процесі формування готовності майбутніх соціальних працівників до спілкування з підлітками, схильними до девіантної поведінки. Комунікативні вміння є надзвичайно важливими у професійній діяльності соціального працівника. Комунікація вважається одним з основних інструментів технології соціальної роботи, тому проаналізуємо цей процес більш детально. Отже, гра передбачала проведення бесіди соціальним працівником з підлітком, у поведінці якого наявні девіантні прояви (незадовільне навчання, пропуски занять в школі, конфлікти з однокласниками, вчителями і батьками, втечі з дому, крадіжки тощо.) Як правило, перед цим студенти вже були присутні на подібних бесідах, які проводилися практичними соціальними працівниками, психологами.

Студенти отримують детальну характеристику учня, де відзначені як негативні, так і позитивні його властивості, яку вони уважно аналізують, готуючись до бесіди, або ж вони перед цим самі вивчали особистісні властивості одного з конкретних підлітків (учня загальноосвітньої школи, який схильний до девіантної поведінки). Бесіда проводиться з приводу здійснення крадіжки. Слід підкреслити, що організації гри передувала значна підготовча робота, яка здійснювалася в основному під час проведення практичних занять з курсів психології, соціальної педагогіки. Зокрема, студентів заздалегідь ознайомлювали з деякими правилами проведення бесіди, факторами, які впливають на успіх спілкування.

Наголошується, що серед них велике значення має спостережливість соціального працівника. Спостереження, якщо воно здійснюється на належному рівні, може дати надзвичайно цінну інформацію про партнера комунікативної взаємодії. Це може бути загальна інформація про зовнішні і внутрішні стійкі особливості індивіда, яка накопичується протягом тривалого періоду часу і впливає на формування загального підходу до індивіда. Інформація може стосуватися тільки готовності індивіда до спілкування. Нарешті, інформація про реальний стан індивіда, його можливості, настрої в даний конкретний момент, в процесі взаємодії з ним. Таку інформацію як необхідну умову ефективного спілкування можна отримати на основі аналізу спеціальних сигналів, які виконують інформативні і регулятивні функції. Сигналом може бути зовнішній вигляд людини, міміка, жести, поза, погляд.

Інформацію про партнера по спілкуванню можна отримати, спостерігаючи не тільки за його поведінкою, але й за зовнішнім виглядом. Наприклад, фізичні вади, різні диспропорції, відповідність або невідповідність фізичного розвитку віковим нормам. На заняттях зі студентами підкреслюється, що іноді вади зовнішності можуть зумовити відхилення у поведінці учня, особливо, якщо він стає об'єктом насмішок однокласників.

Спостереження дає певну інформацію і про тип нервової системи, темперамент, оскільки врівноваженість, неврівноваженість, рухливість, інертність, сила нервових процесів проявляються у зовнішньому вигляді, рухах, міміці, діях людини.

Вся ця інформація допомагає правильно будувати спілкування, міняти тактику в процесі спілкування в залежності від емоційного стану співбесідника.

У процесі підготовки студентів до проведення бесіди наголошується, що важливе значення у спілкуванні має спосіб вступу в контакт, адже будь-яка комунікація починається із встановлення контакту. Значимість цієї фази спілкування надзвичайно велика. І хоч спосіб вступу в контакт не визначає повністю кінцевого результату, від нього багато що залежить, зокрема ті зусилля, які необхідні для успішного завершення комунікації.

На сьогоднішній день вченими виділені різні способи входження в контакт. Найбільш відомі з них: «прибудова зверху», «прибудова знизу» і «прибудова поряд» (Жуков Ю., 2008).

Студенти також засвоюють, що ефективному спілкуванню сприяє використання прийомів атракції (прийом власного імені, привітної посмішки, компліменту та ін.) (Кулініч І., 2011).

Дуже важливим є також такий психологічний прийом як «терпляче вислуховування» людини. Відомо, що слухати і чути – це не одне й те ж. До того ж, мало вислухати когось, почути, треба ще й осмислити, правильно інтерпретувати те, що він сказав, і те, що, можливо, хотів сказати. Якщо соціальний працівник не вміє вислухати співбесідника, він несе подвійну втрату: зміст інформації і позитивне ставлення до себе.

Значний ефект у взаємодії спостерігається при поєднанні двох стилів слухання: нерелексивного і релексивного. Нерелексивне слухання – це прийом, який полягає в умінні вислухати індивіда, не перебиваючи його. Інший тип слухання – релексивне, суть якого в активному вислуховуванні співбесідника, у використанні словесної форми для підтвердження того, про що говорить співбесідник (уточнення, перифраз, резюмування).

В організації спілкування необхідно враховувати індивідуально-психологічні властивості партнерів по спілкуванню. Це, насамперед, стосується темпераменту, характеру. Вимагають особливого ставлення у процесі взаємодії і учні з акцентуаціями характеру, для яких властивий надзвичайно сильний розвиток якоїсь однієї риси, яка стає домінуючою, гіпертрофованою і в деяких випадках має тенденцію до переходу в патологію (Леонгард К., 1989).

Студентів інформують також про те, що техніка правильного спілкування передбачає і відповідну просторово-часову організацію спілкування. Це означає, що кожний акт спілкування дає більший ефект в залежності від того, де і коли він мав місце. Наприклад, в деяких випадках спілкування ефективніше проходить в навчальному закладі, в інших – варто поспілкуватися десь на нейтральній території. При цьому має значення навіть спосіб розташування і відстань між співбесідниками. Часові координати передбачають вибір оптимального часу для спілкування з індивідами, для яких властиві різні індивідуальні біоритми («жайворонки», «сови», «аритміки»). Малоефективним виявляється спілкування з учнем-«совою» зранку, внаслідок його пониженої працездатності, підвищеної дратівливості, млявості і т. п. в цю пору дня. Більш відкритими для спілкування такі індивіди зазвичай є в другу половину дня, в той час, як «жайворонки» – навпаки. «Аритміки» ж порівняно легко пристосовуються до зміни часу.

Після того, як студенти засвоїли основну інформацію щодо правил проведення виховної бесіди з учнями, схильними до девіантних проявів, вони у процесі гри вчать проводити бесіду з проблемними дітьми різних темпераментів і характерів в присутності групи, після чого вся група обговорює позитивні і негативні моменти виконання ролей їх колегами. Позитивний аспект проведення такої гри полягає в тому, що вона дає цілісний образ відтвореної в ній реальності. У процесі ділової гри вдосконалюються вміння професійного спілкування. Студенти проявляють самостійність суджень, вчать аргументувати свої пропозиції, прислухатися до думки інших, проявляти толерантність, витримку, здатність налагоджувати партнерські відносини. Важливо, що вони починають усвідомлювати себе професійними соціальними працівниками.